

Univerzitet u Beogradu
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

ZBORNİK RADOVA

sa godišnje prezentacije rezultata
naučno-istraživačkog projekta

SOCIJALNA PARTICIPACIJA OSOBA SA INTELEKTUALNOM OMETENOŠĆU

Beograd
2013.

UNIVERZITET U BEOGRADU – FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU
IZDAVAČKI CENTAR – CIDD

ZBORNİK RADOVA

sa godišnje prezentacije rezultata naučno-istraživačkog projekta
„Socijalna participacija osoba sa intelektualnom ometenošću“

Beograd, 2013.

ZBORNİK RADOVA

sa godišnje prezentacije rezultata naučno-istraživačkog projekta
„Socijalna participacija osoba sa intelektualnom ometenošću“

Izdavač

Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
11000 Beograd, Visokog Stevana 2
www.fasper.bg.ac.rs

Za izdavača

Prof. dr Jasmina Kovačević, dekan

Glavni i odgovorni urednik

prof. dr Mile Vuković

Urednik

prof. dr Branka Jablan

Štampa

Planeta print, Beograd

Tiraž: 100

ISBN 978-86-6203-043-6

Saopštene radove rezultat su rada na projektu "Socijalna participacija osoba sa intelektualnom ometenošću" (ev. br. 179 017), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

Svi radovi u ovom Zborniku saopštene su na stručno-naučnom skupu sa međunarodnim učešćem „Savremeni defektološki rad – zahtevi teorije i prakse“

Skup su organizovali:

Medicinski fakultet Univerziteta u Novom Sadu

Društvo defektologa Vojvodine – Novi Sad

Dom „Veternik“ – Veternik

Škola za osnovno i srednje obrazovanje „Milan Petrović“ – Novi Sad

16.11.2013. godine na Medicinskom fakultetu u Novom Sadu

*Nenad Glumbić, Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
Vesna Žunić-Pavlović, Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
Marina Kovačević-Lepojević, Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju*

PRIMENA SKALE REAKTIVNE I PROAKTIVNE AGRESIJE U ZEMLJAMA ŠPANSKOG GOVORNOG PODRUČJA*

Više od dve trećine naučnih radova publikovanih u međunarodnim časopisima iz oblasti društveno-humanističkih nauka napisano je na engleskom jeziku. Uprkos činjenici da je engleski postao dominantan jezik međunarodne naučne komunikacije, mnogi važni istraživački rezultati objavljeni su i na španskom jeziku. Cilj ovog rada je prezentovanje i analiza naučnih članaka koji se bave Skalom za procenu reaktivne i proaktivne agresije, a koji su napisali hispanski autori na kastiljanskom jeziku. U ovom radu prezentovani su rezultati istraživanja sprovedenih u Španiji, Urugvaju i Meksiku. Autori navedenih istraživanja koristili su Upitnik za procenu reaktivne i proaktivne agresije u različite svrhe, počev od određivanja učestalosti i tipologije agresivnog ponašanja, do genetičkih i neuropsiholoških korelata reaktivne i proaktivne agresije.

Ključne reči: agresivno ponašanje, naučna komunikacija, skala

ENGLESKI JEZIK – JEZIK NAUKE

Međunarodnu komunikaciju, tokom XX veka, obeležio je, između ostalog, proces gašenja pluralističke upotrebe većeg broja tzv. svetskih jezika i posledična dominacija engleskog jezika, kao opšteprihvaćenog jezika nauke. Engleski jezik je postao lingua franca scientifica globalizovanog sveta čime je omogućen lak pristup naučnim informacijama velikom broju zainteresovanih korisnika. Neki autori, međutim, smatraju da hegemonija jednog jezika ima za posledicu i postepeno napuštanje svih ostalih jezika kao relevantnih medijuma za prenošenje naučne informacije. Ovu bojazan je najoštrije formulis-

* Članak je proistekao iz rada na projektu „Socijalna participacija osoba sa intelektualnom ometenošću” (ev. br. 179 017), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

ao Svejls (Swales, 1997) ustvrdivši da je engleski jezik “moćni mesožder koji proždire ostale stanovnike akademskog jezičkog pašnjaka”.

Za razliku od egzaktnih nauka čiji se jezik lako može pretočiti u matematičke formule, društveno-humanističke nauke u velikoj meri zavise od specifičnih institucija koje se najlakše opisuju jezikom zemlje u kome su nastale. Uprkos tome, i u ovim naukama engleski jezik je postigao dominaciju. U međunarodnoj periodici više od 75% svih radova iz oblasti društveno-humanističkih nauka i više od 90% naučnih radova u oblasti prirodnih nauka štampano je na engleskom jeziku (Hamel, 2007). Ipak, značajan broj naučnih informacija zabeležen je na francuskom, nemačkom, italijanskom ili španskom jeziku (de Swaan, 2001).

Poredeći engleski i španski jezik Hamel navodi nekoliko zanimljivih činjenica. Španskim jezikom kao prvim govori više od 350 miliona ljudi, što ga ne razlikuje bitno od engleskog jezika. Oba jezika po broju govornika zauzimaju drugo mesto, odmah posle kineskog. Španski jezik se smatra službenim jezikom u više od 20 zemalja. Iako je engleski takođe službeni jezik u bivšim engleskim kolonijama, tek nešto više od četvrtine stanovnika tih zemalja smatra ga svojim prvim jezikom. Potpuno je drugačija situacija sa španskim, s obzirom na to da u hispanskim zemljama više od 90% stanovnika koristi španski kao svoj prvi jezik. Španski jezik je jedan od zvaničnih jezika Ujedinjenih Nacija, sa znatno jednostavnijom ortografijom od dominantnog, engleskog jezika (Hamel, 2006).

Ipak, do kraja XX veka samo je 0,5% radova u međunarodnim naučnim časopisima iz oblasti prirodnih nauka i 3,5% naučnih radova objavljenih u međunarodnim naučnim publikacijama iz oblasti društveno-humanističkih nauka, štampano na španskom jeziku (Hamel, 2005).

U ovom radu nećemo se baviti analizom društvenih tokova koji dovode do smene jezičkih imperija. Umesto toga, opredelili smo se da potencijalnim korisnicima naučnih informacija u našoj zemlji predstavimo rezultate istraživanja hispanskih autora u oblasti adaptacije Skale reaktivne i proaktivne agresije (Reactive-Proactive Aggression Questionnaire – RPQ; Raine et al., 2006). Ova skala se sve češće koristi u domaćim istraživačkim projektima, a dobijeni rezultati se porede sa rezultatima onih istraživača koji su svoje radove publikovali na engleskom jeziku. U najnovijem izveštaju o stanju istraživanja u oblasti društvenih nauka Cvetičanin i Petrović (2013) nalaze da se 80% naučnika u Srbiji služi engleskim jezikom, da literaturu na francuskom, nemačkom ili ruskom može da prati između 15% i 20%

istraživača, uz napomenu da je broj naučnika koji prate literaturu na italijanskom ili španskom jeziku tako mali da ga nema smisla ni predstavljati. Stoga je cilj ovog rada analiza istraživačkih studija koje su se bavile primenom RPQ, a koje su objavljene na, većini istraživača u Srbiji nerazumljivom, španskom jeziku.

O SKALI REAKTIVNE I PROAKTIVNE AGRESIJE

Reaktivna agresija predstavlja oblik odbrambenog agresivnog ponašanja koji se javlja kao reakcija na provokaciju ili frustraciju. S druge strane, proaktivna agresija je po svojoj prirodi instrumentalna, budući da se pojedinac koji ničim nije izazvan njome služi kako bi ostvario socijalnu premoć ili imovinsku dobit. Jedan od instrumenata za samoprocenu agresivnog ponašanja je i RPQ. Ovaj instrument se sastoji iz dva dela: Skale proaktivne agresije, koju čini 12 ajtema i Skale reaktivne agresije, koja obuhvata 11 ajtema. Od ispitanika se traži da utvrdi da li i u kojoj meri ispoljava određeni oblik ponašanja na trostepenoj skali Likertovog tipa. Primenom konfirmatorne faktorske analize autori RPQ su dvofaktorski model agresivnog ponašanja prihvatili kao adekvatno rešenje. Skala ima zadovoljavajuću relijabilnost unutrašnje konzistencije, budući da se vrednost Kronbahovog alfa koeficijenta kreće u opsegu od 0,84 za Skalu reaktivne agresije, preko 0,86 za Skalu proaktivne agresije, do 0,90 za RPQ u celini. Istraživanja sprovedena u Srbiji ukazuju na nešto niže, ali i dalje prihvatljive vrednosti Kronbahovog alfa koeficijenta: 0,76 za Skalu reaktivne agresije; 0,77 za Skalu proaktivne agresije i 0,84 za RPQ u celini.

METOD

U istraživanju su korišćene baze za pretraživanje Konzorcijuma biblioteka Srbije za objedinjenu nabavku. Za pretraživanje na osnovu ključnih reči korišćen je naziv RPQ na španskom jeziku – „Cuestionario de Agresión Reactiva-Proactiva”.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA SA DISKUSIJOM

Prvi rad na španskom jeziku u kome se analizira mogućnost upotrebe RPQ za detekciju skrivenih motiva agresivnog ponašanja napisan je iste go-

dine kada je publikovana originalna skala (Andreu, Ramírez & Raine 2006). Tri godine kasnije sprovedeno je istraživanja na uzorku od 732 adolescenta u Madridu, primenom RPQ. Rezultati ovog istraživanja pokazuju da se bifaktorski model agresivnog ponašanja bolje uklapa u dobijene podatke od monofaktorskog modela. Dečaci su ispoljavali veći stepen proaktivne agresije u odnosu na devojčice. U svim uzrasnim grupama, reaktivna agresija je bila češća od proaktivne. Dobijeni rezultati nedvosmisleno upućuju na zaključak da RPQ meri dva funkcionalna tipa agresivnog ponašanja koji imaju različite prekursore i motivacione obrasce (Andreu, Peña & Ramírez, 2009).

U jednom novijem istraživanju na uzorku od 400 madridskih adolescenata, uzrasta između 12. i 18. godine, 9% ispitanika je ispoljavalo reaktivnu agresiju, 7% proaktivnu agresiju, dok je mešovitoj grupi pripadalo 7,3% ispitanika. Sve tri grupe ispitanika ispoljile su visok stepen motoričke impulsivnosti, dok je odsustvo planiranja akcije zabeleženo samo kod ispitanika sa proaktivnom agresijom (Andreu, Fernández & Abilleira, 2012).

Analizom ove i sličnih skala za procenu agresivnog ponašanja Toregrosa i saradnici (Torregrosa et al., 2011) dolaze do zaključka da se RPQ može koristiti, kako u svrhu prevencije agresivnog ponašanja, tako i u svrhu evaluacije programa intervencije zasnovanih na razumevanju različitih mehanizama koji se nalaze u osnovi dva tipa agresivnog ispoljavanja. Andreu i Penja, primenom iste skale, nalaze da su najčešći motivi reaktivne agresije potreba da se odbrani druga osoba ili da se odgovori na uvredu, dok su motivi proaktivnog agresivnog ponašanja vezani za privlačenje pažnje osobe suprotnog pola ili za potrebu da se zapodene tuča (Andreu & Peña, 2011).

Istraživanje sprovedeno u Montevideu, glavnom gradu Urugvaja, obuhvatilo je širok uzrasni opseg ispitanika uzrasta između 8. i 21. godine. Uzorkom su obuhvaćena 643 ispitanika oba pola, a u istraživanju je korišćena kastiljanska verzija RPQ. Relijabilnost interne konzistencije obe podskale bila je zadovoljavajuća (vrednost Kronbahovog alfa koeficijenta 0,77 za Skalu reaktivne agresije i 0,78 za Skalu proaktivne agresije). Za razliku od reaktivne agresije čija je učestalost rasla u funkciji uzrasta, učestalost proaktivne agresije sasvim lagano raste u periodu između osme i 12. godine da bi se, nakon platoa opserviranog do uzrasta od 17 godina, zabeležio postepeni pad ovog oblika agresivnog ponašanja. Učestalost reaktivne i proaktivne agresije bila je značajno veća kod dečaka. Socio-ekonomski status ispitanika nije se mogao dovesti u vezu sa učestalošću agresivnog ispoljavanja (Fares et al., 2012).

Interesantno istraživanje primenom RPQ i drugih skala za procenu agresivnog ponašanja sprovedeno je u Meksiku. Autori ovog istraživanja su doveli u vezu prisustvo dva riziko alela (jednog za monoamino-oksidadu A i drugog koji reguliše aktivnost dopaminskog receptora D4) sa impulsivnošću, besom, hostilnim i antisocijalnim ponašanjem njihovih nosilaca (Romero, Ostrosky & Camarena, 2012).

Primenom RPQ na uzorku odraslih ispitanika u Meksiku celokupan uzorak je podeljen na grupu agresivnih i neagresivnih ispitanika. Svi ispitanici su prošli kroz detaljnu neuropsihološku procenu funkcije prefrontalne regije. Dobijeni rezultati pokazuju da agresivni ispitanici imaju značajno lošije rezultate na zadacima za procenu orbitomedijalne zone prefrontalnog korteksa, zadužene za donošenje odluka i inhibiciju nepoželjnih ponašanja (Galván & Ostrosky, 2012).

UMESTO ZAKLJUČKA

Konfirmatorna faktorska analiza španske verzije RPQ potvrđuje dvofaktorsku organizaciju Skale. Relijabilnost unutrašnje konzistencije takođe je na zadovoljavajućem nivou. U proteklih sedam godina, od kada je nastao, RPQ je u zemljama španskog govornog područja korišćen za utvrđivanje učestalosti različitih tipova agresivnog ponašanja i za analizu uzrasta, pola i socio-ekonomskog statusa ispitanika kao varijabli koje determinišu agresivno ponašanje. U radovima meksičkih autora RPQ je korišćen u cilju utvrđivanja genetskih riziko faktora za agresivno ponašanje i neuropsiholoških karakteristika agresivnih pojedinaca.

LITERATURA

- Andreu, J. M. A., Fernández, M. E. P., & Abilleira, M. P. (2012). Análisis de la impulsividad en diferentes grupos de adolescentes agresivos. *International Journal of Psychology and Psychological Therapy*, 12 (3), 441–452.
- Andreu, J. M., & Peña, M. E. (2011). Motivaciones relacionadas con la agresividad reactiva y proactiva en adolescentes. *Ansiedad y Estrés*, 17 (1), 39–49.
- Andreu, J. M., Peña, M. E., & Ramírez, J. M. (2009). Cuestionario de agresión reactiva y proactiva: un instrumento de medida de la agresión en adolescentes. *Revista de Psicopatología y Psicología Clínica*, 14 (1), 37–49.

- Andreu, J. M., Ramirez, J. M., & Raine, A. (2006). Un modelo dicotómico de agresión y su evaluación mediante dos autoinformes: el CAMA y el RPQ. *Psicopatología Clínica, Legal y Forense*, 5, 25–42.
- Cvetičanin, P., Petrović, M. (2013). Kapaciteti, prakse i problemi naučno-istraživačke zajednice u Srbiji. U I. Stošić, B. Radovanović, M. Đukić (ur.) *Istraživanja u oblasti društvenih nauka u Srbiji: pregled stanja, karakteristični problemi i preporuke* (str. 16–82). Institut ekonomskih nauka. Beograd.
- de Swaan, A. (2001). English in the social sciences. In U. Ammon (Ed.) *The dominance of English as a language of science: Effects on other languages and language communities* (pp. 71–84). De Gruyter Mouton.
- Fares, N., Cabrera, J. M., Lozano, F., Salas, F., & Ramírez, J. M. (2012). Agresión reactiva y proactiva en niños y adolescentes Uruguayos. *Psicopatología Clínica, Legal y Forense*, 12, 47–68.
- Galván, K. X. D., & Ostrosky, F. (2012). Desempeño neuropsicológico prefrontal en sujetos violentos de la población general. *Acta de Investigación Psicológica*, 2 (1), 555–567.
- Hamel, R. E. (2005). El español en el campo de las ciencias: propuestas para una política del lenguaje. In Centro de Estudios Lingüísticos y Literarios (Ed.). *Congreso Internacional sobre Lenguas Neolatinas en la Comunicación Especializada* (pp. 87–112). México: Agence Intergouvernementale de la Francophonie, El Colegio de México, Unión Latina.
- Hamel, R. E. (2006). Spanish in science and higher education: Perspectives for a plurilingual language policy in the Spanish-speaking world. *Current Issues in Language Planning*, 7 (1), 95–125.
- Hamel, R. E. (2007). The dominance of English in the international scientific periodical literature and the future of language use in science. *AILA Review*, 20 (1), 53–71.
- Raine, A., Dodge, K., Loeber, R., Gatzke-Kopp, L., Lynam, D., Reynolds, C., ... Liu, J. (2006). The Reactive Proactive Aggression Questionnaire: differential correlates of reactive and proactive aggression in adolescent boys. *Aggressive Behavior*, 32, 159–171.
- Romero, C., Ostrosky, F., & Camarena, B. (2012). Efecto de la portación de alelos de riesgo de MAO-A y DRD4 sobre mediciones de agresión. *Acta de Investigación Psicológica*, 2 (1), 568–581.
- Swales, J. M. (1997). English as Tyrannosaurus rex. *World Englishes*, 16 (3), 373–382.
- Torregrosa, M. S., Saura, C. J. I., López, E. E., Ochoa, G. M., & Fernández, J. M. G. (2011). Evaluación de la conducta violenta en la adolescencia: revisión de cuestionarios, inventarios y escalas en población española. *Aula Abierta*, 39 (1), 37–50.

Nenad Glumbić,

University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation

Vesna Žunić-Pavlović,

University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation

Marina Kovačević-Lepojević

University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation

UTILIZATION OF THE REACTIVE-PROACTIVE AGGRESSION QUESTIONNAIRE IN THE SPANISH-SPEAKING COUNTRIES

More than two thirds of the articles published in international journals of the social sciences and humanities are written in English. Despite the fact that English is established as a dominant language of international scientific communication, many important research results are also published in Spanish. The objective of this research is to present and analyze scientific articles on the Reactive-Proactive Aggression Questionnaire (RPQ), of the Hispanic authors, published in Castellano. This paper presents the results of research conducted in Spain, Uruguay and Mexico. The authors of these studies have used the RPQ in a variety of purposes, ranging from determining the frequency and typology of aggressive behaviour to genetic and neuropsychological correlates of reactive and proactive aggression.

Key words: aggressive behaviour, scientific communication, scale